

4. Нечаева Л. В. Подготовка студентов педагогических институтов к взаимодействию с учащимися: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Л. В. Нечаева. — Харьков, 1991. — 18 с.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. — М.: Русский язык, 1984. — 798 с.
6. Сиротенко Г. О. Інноваційний потенціал освіти: досягнення на тлі проблем / Г. О. Сиротенко // Постметодика. — № 2–3 (54–55). — 2004. — С. 19–28.
7. Система педагогічної освіти та педагогічні інновації / В. Олійник, Я. Болюбаш, Л. Даниленко, В. Довбищенко, І. Єрмаков, С. Клепко. — К., 2001. — 59 с.
8. Сластенин В. А. Педагогика. Инновационная деятельность / В. А. Сластенин, Л. С. Подымова. — М., 1997. — 221 с.
9. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. — К.: Укр. рад. енциклопедія, 1986. — 796 с.
10. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посібник для студ. вищих пед. закладів освіти / М. М. Фіцула — К.: Видавничий центр «Академія», 2000. — 544 с.

УДК 373.3:37.011.31

Раїса ПРИМА

ПРОФЕСІЙНО МОБІЛЬНИЙ УЧИТЕЛЬ ШКОЛИ ПЕРШОГО СТУПЕНЯ: АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкривається зв'язок новацій і мобільності як взаємовпливаючих чинників. Професійна мобільність розглядається як засіб, спосіб і результат освоєння новацій учителем. Увага акцентується на керованості та поетапності процесу підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності, домінантності рефлексії.

В статье раскрывается связь новаций и мобильности как взаимовлияющих факторов. Профессиональная мобильность рассматривается как средство, способ и результат освоения учителем новаций. Внимание акцентируется на управляемости и поэтапности процесса подготовки будущего учителя начальной школы к инновационной деятельности, доминантности рефлексии.

The article deals with the connection of innovations and mobility as mutually influenced factors. Professional mobility is examined as a mean, method and result of mastering of innovations by a teacher. Accented on controllability and stage-by-stage preparation process of a future teacher of a primary school to innovative activity, dominant reflection.

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується динамічними інноваційними перетвореннями в усіх сферах життєдіяльності людства, у тому числі й освіти. Інновації все більше набувають статусу значущого індикатора цивілізаційного процесу.

Існує думка (І. Дичківська, М. Кларін, С. Поляков, Л. Шкерина та ін.), що педагогічна освіта як соціальний інститут повинна володіти здатністю до випереджувального інноваційного розвитку.

Пріоритети розвитку освіти відповідно до реалій сьогодення — відкритості, неперервності й доступності, мобільності суб'єктів освітнього простору — орієнтують на більшу ініціативу та самостійність, динамічність і гнучкість професійного життя, що зумовлює потребу у підготовці «нового вчителя», зокрема початкової школи, професійно мобільного, здатного до творчої праці, освоєння та впровадження новацій. При цьому соціальне замовлення професіонала «нової якості» формується з урахуванням таких чинників, як глобалізація інформаційних процесів, поява освітніх стандартів підвищеного рівня, модернізація змісту професійної освіти тощо.

Крізь призму означених позицій слід підкреслити необхідність організації постійної, неперервної підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності, що потребує визначеного рівня готовності фахівця до цієї діяльності.

Аналіз досліджень (Л. Абдулліна, К. Ангеловська, І. Дичківська, В. Загвязинський, Б. Ігошев, В. Сластьонін, Л. Подимова, М. Поташник та ін.) засвідчує актуальність, багатоаспектність проблеми інноваційної освітньої діяльності, де інноваційність розглядається не тільки як зорієнтованість на сприйняття, продукування і застосування нового, а, насамперед, як відкритість, що забезпечує умови розвитку особистості, здійснення

її права на індивідуальний творчий внесок, на свободу саморозвитку (І. Дичківська), на особистісну ініціативу щодо «налаштованості на успіх у будь-якій галузі застосування своїх можливостей» (Ж. Белова) та необхідності підготовки до неї майбутнього вчителя, зокрема школи першого ступеня.

Метою статті є висвітлення окремих аспектів підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності у контексті формування його професійної мобільності.

Інноваційна діяльність учителя — це один із стратегічних напрямів в освіті, який має вирішальне науково-практичне значення. Через інновації здійснюється створення відкритого освітнього простору в навчальному закладі, що оптимально відповідає характеру сучасних соціальних процесів.

Конструктивність означеної позиції пояснюється передусім тим, що узагальнено «інновація» («нововведення») (від лат. «innovatio» — нововведення, зміна, оновлення) пов'язується, перш за все, з діяльністю щодо створення, освоєння та розповсюдження нового, з цілеспрямованими змінами, які привносять у середовище впровадження нові елементи, що викликають перехід системи з одного стану в інший [7, с. 238]. У той же час «інновація» розглядається також як «зміни, що носять суттєвий характер, які супроводжуються зрушеннями в характері діяльності, стилі мислення. Категорія новизни стосується не тільки (і не стільки) часу, але й якісних характеристик змін» [5, с. 53]. За визначенням І. Підласого «інновація — це й ідеї, і процеси, і засоби, і результати, взяті в єдності щодо якісного вдосконалення педагогічної системи» [4, с. 13]. На думку В. Онушкіна, «інновація — процес часткових змін, що ведуть до модифікації окремо взятих цілей освіти або засобів і способів їх досягнення» [3, с. 65]. М. Лапін вважає, що «нововведення є комплексним процесом створення, розповсюдження та використання нового практичного засобу (новації); це форма організації інноваційної діяльності» [2, с. 9].

Як бачимо, аналіз наукової літератури засвідчує значні смислові розбіжності щодо сутнісної характеристики поняття «інновація» («нововведення»), що, на думку І. Дичківської, спричинене неоднаковим баченням авторами як «сутнісного ядра», так і радикальності нововведень [1, с. 23].

Враховуючи зазначене вище, додамо, що інновація — це прогресивний результат творчої діяльності, спрямованої на створення, розробку та розповсюдження нового (організаційних форм, видів, технологій навчання тощо), що призводить до значних особистісно-професійних змін і досягнень. Проте, на відміну від природного, стихійного процесу, інновація носить характер контрольованих змін завдяки раціонально-вольовим діям суб'єктів професійної діяльності.

Розвиток суспільства вимагає від учителя інноваційної поведінки — не пристосування, а максимального розвитку своєї індивідуальності, самоактуалізації, тобто активної і систематичної творчості в педагогічній діяльності.

Зауважимо, що в педагогічній літературі інноваційна діяльність розуміється як цілеспрямована педагогічна діяльність, що базується на осмисленні (рефлексії) власного практичного досвіду за допомогою порівняння, вивчення, зміни і розвитку навчально-виховного процесу з метою досягнення вищих результатів, отримання нових знань, якісно іншої педагогічної практики.

За таких умов учитель розглядається як суб'єкт інноваційної діяльності та її організатор. Причому однозначною є думка про те, що інноваційна діяльність учителя може бути ефективною в контексті цілісного вивчення особистості та професійної діяльності, оскільки особистість розвивається лише в діяльності. При цьому за умов досягнення певного рівня професіоналізму вона «запускає» механізм «само...», внаслідок чого починає все активніше й результативніше «спрацьовувати» самопізнання, орієнтоване на неперервний саморозвиток, прагнення до творчої самореалізації [2]. Вочевидь, йдеться про професійну мобільність, сутнісний зміст якої полягає у постійному творчому оновленні, розвитку й удосконаленні кожної людини протягом усього життя.

У контексті зазначеного неперервна освіта виступає і як шлях, і як засіб творчого розвитку особистості; розглядається як особлива форма самореалізації людини. Тобто проблема розвитку і використання особистісного потенціалу педагога набуває якісно нового рівня: він повинен бути готовим до швидкого, оперативного, гнучкого власного професійного перебудовування, що передбачає сформованість умінь мобілізувати свої зусилля на інше сприйняття себе у нових умовах, активне прагнення знайти вихід із проблемної ситуації, забезпечити при цьому задоволення потреб, ціннісних орієнтацій і позитивної зміни особистісно-професійної позиції.

У руслі окресленої проблеми готовність майбутнього вчителя школи першого ступеня до професійної мобільності цілком правомірно розглядати як інтегральне динамічне новоутворення у структурі його особистості, що концентрує в собі відкритість до змін, ступінь усвідомлення мобільності та виявляється в аналітичному (оперативному) мисленні, умінні адекватно оцінювати проблемну ситуацію, співвідносити її зі своїми можливостями і потребами, ціннісними установками та мотивами професійного саморозвитку, прогнозувати і здійснювати усвідомлений вибір.

За такого підходу вважаємо за доцільне зазначити, що чим вищий рівень розвитку професійної мобільності педагога, тим більш інтенсивно він залучений в інноваційний процес, оскільки новації і мобільність, на нашу думку, — це два чинники, які пов'язані між собою і впливають один на одного. При цьому професійну мобільність можна розглядати як засіб, спосіб та як результат освоєння новацій учителем, що свідомо включається в інноваційну педагогічну діяльність і відповідно підготовлений до її здійснення.

Це об'єктивно посилює вимоги до якості професійної підготовки на етапі навчання у вищій школі, де і розкривається інноваційний потенціал особистості майбутнього вчителя як «суб'єктивне джерело зародження інновацій» у професійній діяльності, як «особливість стану індивідуальної свідомості педагога», його відкритість до сприйняття нового, незалежність від стереотипів та шаблонів» [7].

Нам імponує позиція науковців (В. Сластьонін, Л. Подимова) щодо керованості та поетапності процесу підготовки майбутнього вчителя, зокрема початкових класів, до інноваційної діяльності за спеціально організованих умов:

- наступності всіх етапів багаторівневої педагогічної освіти («бакалаврат-магістріум»);
- орієнтація вузівського навчання на узагальнену модель підготовки вчителя до інноваційної діяльності;
- психологічна діагностика готовності майбутнього вчителя до цього виду діяльності;
- формування у студентів творчої активності та мотиваційно-ціннісного ставлення до педагогічних інновацій;
- взаємозв'язок методологічної, спеціальної, загальнопедагогічної, психологічної, методичної підготовки вчителя;
- здійснення міжпредметних (міждисциплінарних) взаємодій, інтеграція знань у руслі загальних проблем інноватики;
- формування у студентів інноваційної культури, сприйнятливості до нового;
- забезпечення системостворювальної функції педагогічної практики у її єдності з дослідницькою підготовкою;
- вивчення та критеріальна оцінка динаміки освоєння інноваційної діяльності майбутнього вчителя [8].

Щодо послідовності підготовки вчителя до інноваційної діяльності виокремлюються такі етапи:

Перший етап — розвиток творчої індивідуальності майбутнього педагога, формування у студентів здатності виявляти, формулювати, аналізувати і розв'язувати творчі педагогічні завдання, а також оволодіння загальною технологією творчого пошуку: самостійне перенесення раніше засвоєних знань у нову ситуацію, бачення проблеми у знайомій ситуації, нової функції об'єкта, визначення його структури, знаходження

альтернативи вирішення, комбінування сформованих способів діяльності з новими в руслі окресленої проблеми, розвиток критичного мислення.

Другий етап — оволодіння основами методології наукового пізнання, педагогічного дослідження, вступ до інноваційної практики. При цьому студенти ознайомлюються з соціально-науковими передумовами виникнення інноваційної педагогіки, її основними поняттями, творчо інтерпретують альтернативні підходи до організації навчально-виховного процесу в початковій школі, вивчають основні джерела розвитку альтернативної школи, характеризують різні типи інноваційних навчальних закладів тощо.

Третій етап — освоєння технологій інноваційної діяльності: ознайомлення з методикою складання авторської програми, етапами експериментальної роботи в школі, залучення до створення авторської програми, аналіз та прогнозування подальшого розвитку нововведень, труднощів їх запровадження.

Четвертий етап — практична робота на експериментальному майданчику щодо впровадження інновацій у педагогічний процес початкової школи, здійснення корекції, відслідковування результатів експерименту, самоаналіз професійної діяльності. Зауважимо, що саме на цьому етапі формується інноваційна позиція вчителя-початківця як система його поглядів і установок щодо нововведень. При цьому головним чинником інноваційної підготовки майбутнього вчителя початкових класів є розвиток його індивідуального стилю діяльності, оскільки «присвоєння» нововведень відбувається на індивідуально-особистісному рівні [8].

У контексті досліджуваної проблеми зазначимо, що необхідним компонентом інноваційної діяльності є *рефлексія* (від лат. reflexio — звернення назад, відображення) — пізнання й аналіз педагогом та іншими учасниками інновацій явищ власної свідомості й діяльності, тобто погляд на власну думку і дію ніби збоку (А. Хуторський).

Зауважимо, що рефлексивний учитель — це педагог, який думає, аналізує, проектує, моделює; це вчитель-дослідник. Цінність рефлексії в інноваційній діяльності полягає в тому, що вона провокує дію, орієнтована на неї, є соціально й особистісно спрямованою.

Конструктивною в означеному аспекті вважаємо позицію В. Слободчикова, який зазначає, що для забезпечення переходу студента від навчальної до професійної діяльності повинна практикуватися специфічна форма спілкування студентів і педагогів, які реалізують спільну діяльність як «навчально-професійне співтовариство» та «навчально-професійне співробітництво» [9]. При цьому механізм розвитку творчої індивідуальності майбутнього вчителя науковець розуміє таким чином: організується формувальне середовище через накопичення операційно-технологічного фонду, методичних розробок, використання діагностичних методик, дидактичного матеріалу, наочних посібників із урахуванням індивідуальних особливостей самих студентів; здійснюється допомога і корекція їхніх дій при реалізації власної (індивідуальної) програми діяльності. Наголошується на цілеспрямованому включенні майбутніх учителів у спілкування, спільну діяльність із досвідченими, творчими педагогами, розширення креативного досвіду професійної діяльності, внаслідок чого з'являється бажання творити самому, що, на думку дослідників (В. Слободчикова, Є. Ісаєва), забезпечує перехід професійної свідомості у самосвідомість майбутнього педагога, який здійснюється відповідно на трьох рівнях: *об'єктивному, задачному, проблемному*.

На *об'єктивному рівні* домінує орієнтація студентів на предмет діяльності: суб'єкт не бачить власної діяльності в усій її структурній розмежованості, оскільки він захоплений безпосереднім процесом її здійснення. Труднощі в діяльності майбутнього вчителя пояснюються лише характеристикою об'єктивних умов, обставин, до яких належать: тема уроку, підготовленість класу, наявність навчального обладнання, ресурс часу.

Задачний рівень передбачає діяльність, яка розглядається як комплекс об'єктивних, зовнішніх умов досягнення поставленої мети. Усвідомлення виступає у формі мислення, що вибудовує образ ситуації діяльності та переводить її в задачу як мету в конкретних умовах (О. Леонт'єв). Труднощі в діяльності пов'язуються з невдалим вибором студентом способу

досягнення мети. Подолання цих труднощів передбачає вихід у рефлексивну позицію, проблематизацію обраного способу, його перетворення, тобто вибір іншого варіанта дії.

На *проблемному рівні* майбутній педагог виступає суб'єктом своєї професійної дії; він активно шукає і констатує засоби реалізації цінностей освіти як знаряддя професійної самореалізації, тому труднощі на цьому рівні є наслідком неадекватності засобів їх реалізації.

Вектор розвитку професійної свідомості майбутнього вчителя початкової школи спрямований на освоєння техніки рефлексивного аналізу, зміни інтенції (від лат. *intentio* — прагнення до чогось, намір) з об'єкта діяльності на саму діяльність і формування на цій основі механізму ціннісно-сміслового самовизначення.

Професійну мобільність при цьому можна вважати тією рушійною силою, яка сприяє переходу внутрішнього потенціалу майбутнього вчителя в зовнішню активність, гнучкість, що засвідчують ефективність педагогічної діяльності. Щодо феномена «професійна мобільність майбутнього вчителя початкових класів» у контексті дослідження як робоче визначення пропонується таке: це інтегральне утворення в цілісній структурі особистості й діяльності вчителя, що передбачає високий рівень професійної компетентності, вимагає педагогічної гнучкості (мислення й діяльності), готовності до педагогічно обґрунтованого та оперативного відбору і реалізації оптимальних способів розв'язання завдань, залишаючись у педагогічному просторі школи першого ступеня. Своєрідність вияву професійної мобільності саме вчителя початкових класів зумовлена багатопредметністю викладання та специфічністю його особистісно-професійних функцій і найбільш суттєво позначається на позитивній динаміці процесів самоактуалізації та самореалізації.

Отже, інноваційний підхід у навчанні майбутніх учителів сприяє формуванню механізмів самореалізації, розкриттю творчого потенціалу учасників освітнього процесу вищої школи, створенню «еталонів» професійно мобільної поведінки й діяльності.

Перспективи подальшого наукового пошуку пов'язуємо з дослідженням самоосвітньої діяльності як важливого педагогічного ресурсу професійної мобільності майбутнього вчителя школи першого ступеня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І. М. Дичківська. — К., 2004. — 168 с.
2. Интерактивные методы в образовании: личностно-созидающие смыслы: сборник научных статей. — Хабаровск, 2002. — 263 с.
3. Онушкин В. Г. Образование взрослых: междисциплинарный словарь терминологии / В. Г. Онушкин, Е. И. Огарев. — Воронеж, 1995. — 232 с.
4. Підласий І. П. Педагогічні інновації / І. П. Підласий, А. І. Підласий // Рідна школа. — 1998. — № 12. — С. 13–17.
5. Пригожин Л. А. Инноватика — зачем она? / Л. А. Пригожин // Проблемы теории и практики управления. — 1988. — № 2. — С. 53.
6. Сазонов Б. В. Субъект в процессе нововведений / Б. В. Сазонов / Нововведение как фактор развития: сб. трудов. — М., 1987. — С. 84–94.
7. Слостенін В. А. Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Слостенін, Л. С. Подымова. — М.: ИЧП «Издательство «Магистр»», 1997. — 221 с.
8. Слободчиков В. И. Выявление и категориальный анализ нормативной структуры индивидуальной деятельности / В. И. Слободчиков // Вопросы психологии. — 2000. — № 2. — С. 3–18.
9. Современный словарь иностранных слов. — М., 2001. — С. 238.

УДК 378.016

Людмила БЕРЕЗОВСЬКА

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито педагогічні умови формування професійно важливих якостей майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної підготовки.